ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Badalov Feruz Nuriddinovich

Buxoro davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

E-mail: feruz101088@gmail.com, +99891-404-97-71

MIKROMATN VA UNING ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDAGI TADQIQI

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri — mikromatn va uning o‘ziga xos xususiyatlari tadqiq etiladi. Matnda mikromatnning lisoniy tejamkorlik (ekonomiya) va pragmatik ta’sir tamoyillari asosida shakllanishi, uning turlari (aforizmlar, reklama sloganlari, internet-kommunikatsiya) va raqamli davrdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, mikromatnlarning polikodli tabiati, ya’ni vizual va lisoniy vositalarning sintezi (memlar, emojilar) kognitiv hamda diskursiv nuqtayi nazardan yoritilgan. Tadqiqot mikromatnni inson tafakkuri va zamonaviy muloqot madaniyatini o‘rganishdagi eng muhim vosita sifatida baholaydi.

Kalit so‘zlar: mikromatn, antropotsentrizm, lisoniy tejamkorlik, pragmatika, polikodli matn, mem, emoji, kognitiv tilshunoslik, diskurs, kompressiya, raqamli muloqot.

An’anaviy tilshunoslikda matn kamida ikki yoki undan ortiq gapning o‘zaro bog‘lanishidan hosil bo‘ladi deb hisoblangan bo‘lsa, bugungi antropotsentrik (insonga yo‘naltirilgan) tilshunoslik matnning hajmini emas, balki uning kommunikativ funksiyasini birinchi o‘ringa qo‘ymoqda. Mikromatn — bu lingvistik siqiqlik (kompressiya) natijasidir. Unda minimal miqdordagi lisoniy vositalar yordamida maksimal axborot uzatiladi. Bu jarayonni quyidagi formulada tasvirlash mumkin:

Ekonomiya \ (Minimal \ shakl) + Pragmatika \ (Maksimal \ ta'sir) = Mikromatn

Raqamli davrda insonning axborot qabul qilish qobiliyati o‘zgardi. Uzun matnlarni o‘qishga vaqt va xohish kamaygan bir paytda, mikromatnlar "tezkor axborot" vazifasini o‘taydi.

Lisoniy tejamkorlik: Til egalari ortiqcha so‘zlardan qochadi. Masalan, "Men hozir darsdaman, keyinroq qo‘ng‘iroq qilaman" o‘rniga "Darsdaman" degan bitta so‘z (mikromatn) barcha vaziyatni tushuntiradi.

Kontekstning roli: Mikromatnning ma’nosi ko‘pincha matndan tashqaridagi vaziyatga (situatsiyaga) bog‘liq bo‘ladi. Birgina "Xo‘sh?" so‘zi vaziyatga qarab savol, hayrat, g‘azab yoki kutilgan natijani so‘rash ma’nolarini berishi mumkin.

Mikromatnning o‘ziga xosligi shundaki, unda ma’no matnning "ustida" emas, balki "ostida" (podtekstda) yashirin bo‘ladi. Buni implikatsiya hodisasi deymiz. Misol: "Hali ham o‘sha-o‘shasiz..." Ushbu mikromatn kontekstga qarab ijobiy (yosh qolgansiz) yoki salbiy (hali ham xato qilyapsiz) ma’nolarni anglatishi mumkin. Kichik hajmli matn o‘quvchidan yuqori darajadagi fon bilimini (background knowledge) talab qiladi. Zamonaviy mikromatnlar ko‘pincha sof matn shaklida bo‘lmaydi. Ular rasm, rang, shrift va belgilar bilan uyg‘unlashgan holda polikodli matnlarni hosil qiladi. Ijtimoiy tarmoqlardagi "memlar" (memes) bunga yorqin misoldir. Undagi bitta so‘z va birgina tasvir bir necha sahifalik maqoladan ko‘ra ko‘proq ma’no tashiydi va tezroq tarqaladi. Mikromatn shunchaki hajman qisqartirilgan matn emas, balki minimal lisoniy

qobiqdagi maksimal semantik (ma’noviy) portlashdir. U o‘zida an’anaviy matnga xos bo‘lgan barcha lisoniy belgilarni saqlab qoladi, biroq bu jarayon "zichlashtirilgan" holda kechadi. Mikromatn qisqa bo‘lishiga qaramay, quyidagi uchta ustun asosiga quriladi:

Yaxlitlik (Integrity): Mikromatn bitta umumiy g‘oyaga xizmat qiladi. Undagi har bir so‘z yoki tinish belgisi o‘sha yaxlitlikni ta’minlash uchun qat’iy tanlab olingan bo‘ladi.

Bog‘liqlik (Cohesion): Garchi gaplar soni kam bo‘lsa-da, so‘zlar va iboralar mantiqiy-grammatik jihatdan bir-biriga "zanjirsimon" bog‘lanadi.

Tugallanganlik (Completion): O‘quvchi mikromatnni o‘qiganda, qo‘shimcha ma’lumotsiz ham uning asosiy muddaosini tushuna oladi.

Mikromatnning asosiy turlari va ularning tahlili

Aforizmlar va maqollar: Bu janrlar mikromatnning eng qadimgi namunalaridir. Maqol va aforizmlarda "ma’no zichligi" shunchalik yuqoriki, ularni bir necha sahifalik ilmiy-falsafiy asar sifatida sharhlash mumkin. Tahlil: "Bilagi zo‘r birni yiqitadi, bilimi zo‘r mingni" — bu yerda antiteza (qarshilantirish) usuli orqali butun bir jamiyat taraqqiyoti tamoyili ifodalangan.

Reklama slogonlari: Pragmatik manipulyatsiya Sloganlar — bu harakatga undovchi mikromatnlardir. Ularning maqsadi o‘quvchini informatsiya bilan ta’minlash emas, balki uning hissiyotiga ta’sir qilishdir. Just Do It (Nike): Bu shunchaki "shunchaki bajar" emas, balki qat’iyat, sport va g‘alaba falsafasining mikromatn ko‘rinishidagi ifodasidir. Think Different (Apple): Bu yerda grammatik me’yorlarning ataylab buzilishi yoki o‘zgartirilishi ham mikromatnning ta’sir kuchini oshirishga xizmat qiladi.

Internet-kommunikatsiya: Raqamli lison . Twitter (X) postlari, SMS va statuslar mikromatnning eng dinamik turidir. Bu yerda matn tarkibiga noverbal (nutqsiz) vositalar: Emojilar: Ular matndagi butun bir his-tuyg‘u yoki gap o‘rnini bosuvchi "vizual mikromatn" vazifasini o‘taydi. Hashteglar (#): Ular matnni global kontekst bilan bog‘lovchi kognitiv ko‘prikdir.

Sarlavhalar: Matn darvozasi. Zamonaviy media tilshunosligida sarlavha mustaqil mikromatn sifatida o‘rganiladi. Chunki ko‘p hollarda o‘quvchi maqolaning o‘zini o‘qimasdan, faqat sarlavhaning o‘zidan to‘liq axborot olishi mumkin. Sarlavha butun bir matnning "siqilgan modeli" (compression of the text) hisoblanadi. Mikromatn o‘zining kichik formati bilan quyidagi lingvistik hodisalarni yuzaga chiqaradi:

1. Ekonomiya tamoyili: Til vositalarini tejash orqali vaqtni tejash.
2. Implikatsiya (Ostma’no): So‘zlar orasidagi bo‘shliqda yashiringan, o‘quvchi tomonidan "topilishi" kerak bo‘lgan ma’no.
3. Antropotsentrizm: Mikromatn bevosita insonning tezkor qabul qilish qobiliyatiga moslashgan bo‘ladi.

Mikromatnlar tahlil qilinganda, ularning "siqiqlik" (kompressiya) xususiyati birinchi olinga chiqadi. Bunda til egalari kam so‘z bilan ko‘p ma’no berishga intiladi.

Xususiyat	Tavsifi

Xususiyat	Tavsifi
Iqtisod tamoyili	Ortiqcha so‘zlardan qochish, faqat kalit so‘zlardan foydalanish.
Pragmatik quvvat	O‘quvchini harakatga keltirish yoki his-tuyg‘usini uyg‘otish kuchi.
Kontekstga bog‘liqlik	Mikromatn ko‘pincha tashqi vaziyat yoki rasm bilan birga ma’no kasb etadi.
Intertekstuallik	Boshqa matnlarga ishora qilish orqali ma’noni kengaytirish.

Zamonaviy tilshunoslikda mikromatn tadqiqi yo‘nalishlari

A. Diskursiv tahlil: Muhit va maqsad uyg‘unligi

Mikromatn hech qachon bo‘shliqda paydo bo‘lmaydi; u muayyan bir diskurs (muloqot muhiti) mahsulidir. Diskursiv tahlil mikromatnning tashqi omillar bilan bog‘liqligini o‘rganadi.

Siyosiy diskurs: Saylovoldi shiorlari (masalan, *"Islohotlar — inson qadri uchun"*) qisqa bo‘lishiga qaramay, butun bir siyosiy platformaning mohiyatini jamlaydi. Tadqiqotchilar bu yerda so‘zlarning manipulyativ imkoniyatlarini tahlil qiladi.

Ijtimoiy-madaniy kontekst: Mikromatn muayyan jamiyatning qadriyatlari, stereotiplari va madaniy kodlarini aks ettiradi. Bir jamiyatda tushunarli bo‘lgan mikromatn (masalan, milliy memlar) boshqa madaniyat vakili uchun hech qanday ma’no anglatmasligi mumkin.

Pragmatik maqsad: Mikromatn nima uchun yaratildi? (Axborot berish, buyruq berish, masxara qilish yoki reklama qilish). Tadqiqotda matn muallifining illokutiv kuchi (niyati) va o‘quvchiga ta’siri o‘rtasidagi muvozanat o‘rganiladi.

Kognitiv tilshunoslik: Tafakkurdagi "qisqa tutashuv"

Kognitiv yo‘nalish mikromatnni inson ongidagi mental jarayonlar bilan bog‘laydi. Bu yerda asosiy e’tibor matnning o‘ziga emas, balki uning inson ongida qanday "qayta ishlanishi"ga qaratiladi.

Dekodlash jarayoni: Inson miyasi mikromatndagi yetishmayotgan qismlarni o‘z fon bilimlari (background knowledge) hisobiga to‘ldiradi. Masalan, "9-may. Unutilmas kun." mikromatnini o‘qigan o‘zbekistonlik kishi bu yerda Xotira va qadrlash kuni haqida gap ketayotganini tahliliy fikrlashsiz, avtomatik anglaydi.

Konseptual metofora: Mikromatnlar ko‘pincha konseptual metoforalarga tayanadi. *"Vaqt — bu pul"* kabi qisqa ifoda orqali inson ongida vaqtni tejash, sarflash va yo‘qotish kabi murakkab tushunchalar zanjiri ishga tushadi.

Implikatura: Matnda aytilmagan, ammo nazarda tutilgan ma’nolar. Kognitiv tilshunoslik aynan shu "aytishdan ko‘ra ko‘proq ma’no berish" (saying more by saying less) fenomenini tadqiq etadi.

Lingvostatistika va Kompyuter tilshunosligi: "Katta ma'lumotlar" (Big Data) tahlili

Raqamli texnologiyalar davrida mikromatnlar tahlili matematik va algoritmik asosga ega bo‘ldi. Endi tilshunoslar bitta matnni emas, balki millionlab matnlardan iborat korpuslarni tahlil qilmoqda.

Sentiment tahlil (Hissiy tahlil): Sun’iy intellekt va algoritmlar yordamida ijtimoiy tarmoqlardagi xabarlarning emotsional holati (ijobiy, salbiy, neytral) aniqlanadi. Bu brendlar, siyosatchilar va jamoat arboblari uchun xalqning munosabatini tushunishda eng samarali quroldir.

Mikromatnlar tadqiqi zamonaviy fanlar chorrahasida turibdi. U diskursiv tahlil orqali ijtimoiy muhitni, kognitiv tahlil orqali inson ongidagi sirlarni va kompyuter tilshunosligi orqali texnologik imkoniyatlarni birlashtiradi. Bu esa mikromatnni shunchaki til birligi emas, balki zamonaviy dunyoqarashni o‘rganishning eng muhim vositasiga aylantiradi

Zamonaviy tilshunoslikda matn tushunchasi o‘zining klassik chegaralaridan chiqib ketdi. Bugungi kunda mikromatnlar faqatgina harf va so‘zlardan iborat emas; ular turli xil kodlar tizimi (tasvir, rang, tovush, grafik belgilar) bilan birikib, polikodli yoki kreollashgan matnlarni hosil qilmoqda.

Polikodlilik (Kreollashgan matn) nima?

Polikodlilik — bu bitta xabarda ikki yoki undan ortiq semiotik (ma’noviy) tizimning o‘zaro bog‘lanishidir. Kreollashgan matnda lisoniy qism (matn) va nolisoniy qism (tasvir) shunday darajada birikib ketadiki, ularni bir-biridan ajratib bo‘lmaydi. Agar tasvirni olib tashlasangiz, matn o‘z ma’nosini yo‘qotadi va aksincha.

Memlar (Memes) — Zamonaviy muloqotning cho‘qqisi

Internet-memlar mikromatnning polikodli tabiatini eng yorqin namoyon etuvchi hodisadir.

Strukturasi: Odatda taniqli shaxs yoki vaziyat tasviri va uning ustiga yozilgan qisqa jumladan iborat bo‘ladi.

Funksiyasi: Mem shunchaki hazil emas, balki murakkab ijtimoiy, siyosiy yoki madaniy voqelikka nisbatan kollektiv munosabatdir. U bitta rasm va uch-to‘rtta so‘z orqali kognitiv "tejamkorlik"ka erishadi — bir sahifalik maqola tushuntira olmagan hissiyotni bitta mem orqali bir necha soniyada yetkazib beradi.

Emoji va Piktogrammalar: Yangi iyerogliflar

Raqamli mikromatnlarda emojilar nafaqat his-tuyg‘uni ifodalaydi, balki matnning punktuatsion va semantik o‘rnini ham egallaydi.

Matn o‘rnini bosish: Ba’zan bitta "bosh barmog‘i yuqoriga" belgisi ( ) "Ma’qullayman", "Kelishdik", "Yaxshi" kabi butun bir gaplar tizimining vazifasini bajaradi.

Ma’noni modallash: "Hozir yetib boraman" degan jumlaga kulayotgan yoki yig‘layotgan emoji qo‘shish orqali xabarning umumiy ohangi va ma’nosi tubdan o‘zgaradi.

Reklama va Vizual dizayn

Reklama sohasida mikromatnlar vizual unsurlar bilan maksimal darajada integratsiyalashgan. Shriftning rangi, o‘lchami va rasmning foni mikromatnning bir qismi hisoblanadi. Misol: "Qizil rangdagi va katta harflar bilan yozilgan STOP so‘zi" — bu yerda matn shakli va rangi so‘zning ma’nosini kuchaytiruvchi (semiotik) kodlardir.

Mikromatnlarni tadqiq etish nafaqat tilning ichki tuzilishini, balki zamonaviy inson tafakkuridagi transformatsiyalarni tushunishga kalit bo‘ladi. Biz "klipcha fikrlash" (clip thinking) davrida yashayapmiz, bu yerda miya axborotni tezkor, bo‘laklangan va vizuallashgan holda qabul qilishga moslashgan. Mikromatnlar aynan shu yangi madaniy kodning lisoniy in’ikosidir. Mikromatn — bu tilning o‘tmishi (maqollar) va kelajagi (raqamli kodlar) o‘rtasidagi ko‘prikdir. Uni o‘rganish orqali biz tilning naqadar moslanuvchan, jonli va qudratli tizim ekanligiga yana bir bor amin bo‘lamiz. Kelajak tilshunosligi aynan mana shunday kichik birliklar orqali katta ijtimoiy va psixologik jarayonlarni tahlil qilish yo‘lidan boradi. Mikromatnni tushunish — bu bugungi kunning nafasini, jamiyatning kayfiyatini va kelajak muloqotining yo‘nalishini anglash demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdupattoev, S. (2020). *Matn tilshunosligi*. Farg‘ona: Klassik nashriyoti.
2. Mahmudov, N. (2012). *Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab...* Toshkent: Ma’naviyat.
3. Mamajonov, S. (1989). *Matn lisoniyati*. Toshkent: Fan.
4. Safarov, Sh. (2008). *Pragmalingvistika*. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
5. Yo‘ldoshev, M. (2008). *Badiiy matn lingvopoetikasi*. Toshkent: Fan.
6. Galperin, I. R. (2007). *Текст как объект лингвистического исследования* (Matn lingvistik tadqiqot obyekti sifatida). Moskva: KomKniga.
7. Dijk, Teun A. van. (1981). *Studies in the Pragmatics of Discourse*. The Hague: Mouton. (Diskurs tahlili bo‘yicha asosiy manba).